

KARAHİSAR-İ ŞARKİ ŞAPHANELERİNİN REAYALARIN VERGİ MUAFİYETİ

Karahisar-i Şarki sancağında 4 adet çalıştırılan şaphane olduğunun anlaşıldığı belgede, şaphanede çalışan reâyâlara tanınan haklardan ve onlara tanınan söz konusu haklarının devamı için kendilerine verilen beratın yenilenmesinden bahsedilmektedir.

Reâyâ kelimesi Osmanlı devletinde gayrimüslimler için kullanıldığından bahse konu 4 şap madeninde çalışanların gayrimüslim tebaadan oldukları anlaşılmaktadır. Bu kişilere bazı haklar tanınmıştır. Bu haklar gayrimüslimlerin verdikleri cizyeden ve diğer vergilerden muafiyeti ihtiva etmektedir. Bu çalışanlar çalıştıklarının karşılığını aldıkları gibi devlet hazinesine yaptıkları katkı nedeniyle kendilerine vergi muafiyeti hakkı tanınmıştır. Cizye gayrimüslim erkeklerin askerlik karşılığı olarak ödediği vergiyi ifade etmektedir.

Belgenin eksik kalan tarafı dört şap madeninin hangileri olduğunun belirtilmemiş olmasıdır. Ancak bunların Kura-yı Şaphane başlığı altında kaydedilmiş 24 köy içinde olduğunu söyleyebiliriz.¹

Şap, kolayca suda eriyebilen, doğada gri, sarı ve kırmızımsı renkte bulunan ve kullanım alanları itibariyle aranılan bir madendir. Bu nedenle şap, sanayide farklı yerlerde kullanılırdı. En önemli kullanım yeri boyama endüstrisiydi. Şap madeni, kökboyanın kalıcılığını sağladığından boyanın kumaşa iyi işlemesi için gerekiyordu. Kumaş boyamada şapın kullanımı ile işleme tabi tutulan madde, güneşe karşı daha dayanıklı olurken aynı zamanda boya da daha iyi sabitleşiyordu. Bu nedenle şap, kumaş dokuma sanayinin vazgeçilmez ham maddesiydi. Şapın bir diğer kullanım alanı ise kuyumculukta altının parlatılmasında olmuştu. Şap ayrıca eczalıkta ve tıpta da kullanılıyordu. Şapın hemostatik (kan durdurucu), antiseptik ve astrenjan (büzücü)

¹ <https://muratdursuntosun.wordpress.com/2014/06/30/orta-karadeniz-tarihinin-kaynaklarina-gore-alucara/>

özellikleri sayesinde; ilkçağlardan bu yana ağız ve ayak yaralarının tedavilerinde, istenmeyen bebeklerin düşürülmesinde, kanamaların durdurulmasında, kabızlıkta vb. kullanılıyordu". Şap, farklı alanlardaki kullanımı ile önemli bir ticari araç olarak devletin sosyal ve ekonomik hayatında önemli rol oynadı. Kullanım alanlarının zenginliği ve ekonomik değer ifade etmesiyle şap madenini üretildiği yerin ekonomisine de önemli katkı sağlayan bir unsur oldu. 18.yüzyılda Karahisar-i Şarki'deki şap ocaklarından yılda 14.000 kantar (790.202 kg.) şap üretildiği bilinmektedir.² Okunan belge de 18. Yüzyıla aittir.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Fon Kodu: AE.SOSM.III. Dosya No: 4, Gömlek No: 269, Tarihi: 21 Cemaziye'l-ahir 1177 (27 Aralık 1763), Konusu: **Karahisar-i Şarki Şabhanesine bağlı dört maden reâyâsının tekâlif-i şukka, örfiye ve cizye-i şer'iyye gibi vergilerden muaf olduğuna dair yazılan fermanın yenilenmesi.**

² Emine Dineç, 18 ve 19. Yüzyıllarda Kütahya Gediz Şap Madeni, s.138-142

Kıdvetü'l-kudat ve'l-hükkâm maden'ül-fazl ve'l-kelam mevlâna Karahisar-i Şarki kaim-makamı zide fazluhu, Karahisar-i Şarki mütesellimi zide kadrihu tevki-i rafi-i hümayun vâsıl olacak malum ola ki. İşbu bin yüz altmış sekiz senesi Saferinin yirmi sekizinci günü taht-ı âlî-i baht-ı Osmani üzere cülus-ı hümayun-ı meymenet makrunum vaki olub evamir tahririn ferman olmağın Karahisar-i Şarki kaim-makamı mukaddema divan-ı hümayuna arz gönderüb Karahisar-i Şarki şaphanesinin dört aded madenleri reayası meclis-i şer'i şerife varub maden-i mezburun imal olunan beş yüz seksen beş nefer ehl-i zümre reayasının oğulları, karındaşları ve müteveli olanlar ve pir-i fani ihtiyarları hin-i tahrirde dört aded madenine işçi tayin

olduklarından cizye-i şeriyye ve gerek örfiyye ve şakka ve sair cemii tekâlifden muaf ve müselleme ve mefruzü'l-kalem ve maktû'ul-kadem min-küllü vücuh serbest olup cizyedarlar sair ehl-i örf tarafından bir veçhile müdahale olunmak icab etmez iken ekser senelerde cizye cibayetine memur olanlar varub a'yandan olmak takribiyle taallül ve şartları sebebiyle zikr olunan beş yüz seksen beş nefer reyanın oğullarının ve karındaşları tevellüd edenleri (doğanları) dahi cizye alıruz deyu taaddi ve rencideden hali olmadıklarından maada hin-i tahrirden bu ana değin ola gelmemiş tekâlifi tahmiş ve beher sene fuzuli sekiz bin kuruş Akçaları olub ol veçhile ahvalleri diğer gun olduğundan kat'ı nazar İran seferleri zuhuru takribiyle kadime mugayir teaddileri ekseri duyun-ı kesireye mübtela ve cevri ü teaddiye adem-i iktidarlarından naşi her biri âhar mahalle firar ve perakende ve perişan olduklarından meadin-i mezbur harabe-i mütekarib (harap olmaya yaklaşmış) olmağla maden-i mezburlara hin-i tahrirde tayin ve tahsis kılınan beşyüz seksen beş neferden mütevellid bulunanları ve karındaşları oldukları ve pir-i fani ihtiyarları muaf ve müselleme olmaları için emri-i şerif verilmek ricasına i'lâm eylediği ecilden hazine-i amiremde mahfuz olan baş muhasebe defterlerine nazar olundukda Şabhane-i Karahisar-i Şarki ve tevabii ve Bayramlı ve Bazaryeri ve tevabii ve bedel-i gilmanan (köle bedeli) ve raiyet perakende mukataalarının senevi otuz sekiz bin yediyüz akçe malının otuz altı yük altmış beş bin yediyüz altmış akçesine Ahışa ve Argu Kal'aları neferatlarının mevaciclerine (maaşlarına) ocaklık ve kusur bir yük otuz bir bin iki yüz kırk akçesine vezâif tayin ve mukattaat-ı merkûme ahur-ı evvel Yahya ve Çukadar Behzad zide mehudanın malikâne uhdelinde olup ve Gümüşhane madeni reayasının misillü imdad-ı menzil (olağanüstü durumlarda alınan vergilerden) ve hazeriye ve seferiye (sefer ve barış zamanında alınan vergiler) ve nal baha ve kaftan baha ve öşri-i dem-i diyet ve mahsul-i hümayun ve resm-i ispenç ve baç-ı ubur ve sair tekâlif-i örfiye ve şakkadan muaf oldukları gibi marru'z-zikr beş yüz seksen beş nefer dört meâdin-i mezbur reayaları ve oğulları ve karındaşları ve mütevellid olanları ve pir-i fani ihtiyarları muaf ve müselleme olunub bunlardan maada içlerinden hariçden reaya bulunur ise istihkaklarına evraklarını vermek üzere mukayyed olduğu derkenar olundukda hizmetleri mukabili vech-i meşruh üzere min külli vücuh muaf ve müselleme ve serbestiyet üzere iken liva-i merkum cizyedarları hilaf-ı şurut berat-ı alişan cizye talebiyle rencide eylediklerinden gayri muafiyetlerine mugayir (aykırı) ahar tekâlif tahmili ile cevri ü teaddi olmalarıyla zikr olunan dört aded muaf madenciyan reayasına marru'z-zikr vechler ile rencide ve teaddi ettirmeyüb beş yüz seksen beş reaya ve oğulları ve karındaşları ve mütevellid olanları ve pir-i fani ihtiyarları hizmetleri mukabili cizye-i şer'iyeden ve sair cem'i tekâliflerden muaf ve müselleme ve serbest oldukları mukayyed olduğuna binaen reaya-yı merkume cizye talebiyle teaddi olunması (baskı yapılması) şurut-ı maktuaya mugayir (aykırı) olmağla reaya-yı merkumana cizye evrakı teklif ile cizyedarların teaddisi men' ve def' olunub muafiyetlerine mugayir cevri ü teaddi ve rencide ve remide ettirmemek (baskı yapıp korkutmamak) için emri-i şerif verilmek babında arz telhis olduğu mucibince amel olunmak babında ferman-ı alişan sadır olduğu bin yüz kırk beş tarihinde Hüdavendigâr-ı sabık cennet-mekân birader-i vâlâ-i mükerrem merhum ve mağfurun Sultan Mahmud Han Tabe Serahu zamanında yedlerine emri-i şerif verilmekle verilen emri-i şerifi der-saadetime getirip teccidini rica etmeleriye imdi hilafına ferman yoğusa teccid-i evvel bu fermanım sadır olmuştur. Buyurdum ki hükm-i şerifim vardıkda bu babda mukaddemâ varid ve hâlâ sadır olan işbu emri-i şerif-i alişanımın mazmun-ı münifi ile amel olub hilafına kat'an rıza ve cevaz göstermeyesiz şöyle bilesiz alamet-i şerife itimat kılarsız.

Tahriren fi'l-yemi'l-hams Ramazan sene seman ve sittin ve miete ve elf. (5 Ramazan 1168-15 Ramazan 1755)

Sahh

Telhisi mucibince hilafına emri edildiği üzere ise kaydı mucibince teccid olunmak, buyruldu.

Fi 19 (C) Cemaziye'l-ahir sene (1)177 (25 Aralık 1763)**Arz-ı bendeleridir ki:**

Karahisar-i Şarki şabhanesinin ve madenlerinde beş yüz seksen beş nefer ehl-i zimmet ve reaya ve oğulları ve karındaşları ve mütevelliler olanları ve pir-i fani ihtiyarları hizmetleri mukabelesinde cemi'i tekâlif-i şakka ve örfiyye ve cizye-i şer'iyyeden muaf ve müsellemler iken liva-i mezkûr cizyedarları hilaf-ı şurut cizye talebiyle teaddi ve muafiyetlerinin mugayir âhar tekâlif tahmili (diğer vergi yüklenmesi) ile rencideden hali olmamalarıyla reaya-yı merkumuna cizye evrakı tekâlifi ile cizyedarların teaddisi men' ve def' olunub muafiyetlerine mugayir cevr ü teaddi etdirilmemek babında ferman kırk beş senesinde ita ve altmış sekiz senesinde tahrir olunan işbu emr-i şerif tecdid olunmak ricasıyla -ibraz iderler. Zikr olunan emr-i şerifin hilafına emr-i âhar verildiğinin kaydı bulunmadığı baş muhasebeden derkenar olunmuşdur. Lakin zaman müruruyla hilafına emr-i âhar verildikçe yoğusa kaydı mucibince tecdid olunmak (yenilenmek) babında ferman devletlü saadetlü sultanım hazretlerindir.

Sahh

Emr-i şerif dade (verildi) fi 21 (C) Cemaziye'l-ahir sene (1)177 (27 Aralık 1763)